

MERCÈ RODOREDA

La joventut. anys d'aprenentatge

Mercè Rodoreda i Gurgui va néixer en una torreta del barri de Sant Gervasi, concretament en un carrer estret i sense sortida, el de Manuel Angelón, el 10 d'octubre de 1908. Fou filla única del matrimoni que formaven Andreu Rodoreda i Sallent, comptable i, com s'acostuma a denominar, un «lletraferit», i Montserrat Gurgui i Guardia, d'una família que procedia de Bunyol. El seu pare li inculcà de ben petita l'afecció pels grans autors catalans, que havien assolit una forta incidència popular, també: Guimerà, Ruyra i, sobretot, Verdaguer. Tanmateix, les dues persones genials de la seva família, segons Mercè Rodoreda, foren el seu avi i la seva mare. El seu avi, Pere Gurgui, va tenir una gran influència en la seva vida; enamorat de les flors, li inculcà aquest gust que quedarà àmpliament reflectit en la seva obra i, profundament català en una època en què tot Barcelona ho era, li posarà «al cap i al cor» la llengua catalana de per vida. És ben significativa una anècdota d'aquesta època que ha explicat la mateixa Rodoreda: el seu avi, amic de Verdaguer, construí, a la mort del poeta, un monument a la seva memòria al jardí de la casa, que ensenyava orgullós als escassos vianants que passaven pel carrer:

Una muntenyola de pedres grosses, amb cassoles plenes de terra per entremig on vivien romanins i dragoneres i voltada per una cinta de ciment rosat que ondulava per damunt de les pedres i duia gravats els títols de les principals obres de Verdaguer: *El Canigó* i *L'Atlàntida*.

Els dies de festa, a més, avi i neta pujaven a la torreta i hi feien voleiar la bandera catalana, que al vespre baixaven. Cal apuntar, també, la intensa vida de barri que embolcallà la infantesa de Rodoreda, una vida que ha sabut reflectir amb molt d'encert en nombroses novel·les: «a l'estiu treiem les cadires fora, al carrer, i les hores transcorrien mentre parlàvem amb la gent del barri». Quan tenia nou anys, però, el seu avi tingué un atac de apoplexia i hagué de deixar d'anar a l'escola, perquè la seva mare la volgué a casa per tal d'ajudar-la. Aquest fet, una recança que l'acompanyà sempre, la convertí en una nena solitària que es lliurà a la lectura amb passió. La infantesa, doncs, marcada per l'amor dels seus i l'arrelament en un temps i un país entranyables, serà el material essencial d'un bon nombre de novel·les i un període que, progressivament, s'anirà mitificant. De fet, Mercè Rodoreda ha dit d'aquells anys:

Recordo la sensació d'estar a casa, quan, abocada a la berana del terrat, veia caure damunt de la gespa i les hortènsies les flors blaves de xicranda. No sabré explicar-ho mai; mai no m'he sentit tan a casa com quan vivia a casa del meu avi amb els meus pares.

Molt jove encara, justament el dia que complia vint anys, es casà amb el seu oncle, Joan Gurgui i Guardia, de trenta-quatre anys, que, en retornar d'Amèrica on havia fet una petita fortuna, s'havia instal·lat a la torre familiar; l'estiu següent va néixer el seu únic fill, Jordi. Paral·lelament, i d'una manera progressiva, s'anà integrant en la dinàmica vida cultural de l'època. I, així, col·laborà en les revistes de més prestigi, amb contes, preferentment; fou directora, també, de la revista de joventut «Clarisme». Més endavant s'inclinà per la novel·la, el gènere de moda, i formà part del «Club dels Novel·listes». La seva generació, vital i renovadora, tractava d'esbatanar la vida cultural catalana, perquè hi entressin els aires renovadors europeus i Mercè Rodoreda participà activament en aquesta tasca:

Eren gent molt culta. I és que, durant la República, hi havia una autèntica vida catalana més brillant (...) Llegíem molt i estàvem al corrent de la nova literatura europea i americana. Jo no sé què haguessin esdevingut aquests escriptors si les coses haguessin anat d'una altra manera.

En esclatar la guerra, Mercè Rodoreda intensifica les seves col·laboracions i treballa el Comissariat de Propaganda de la Generalitat com a correctora de català. L'any 1938 viatjà amb Francesc Trabal a Praga, com

a representants del P.E.N. Club Català, per a participar en un congrés internacional. D'aquesta època, renaixent i conflictiva, daten les primeres novel·les que publicà: *Sóc una dona honrada?* (1932), *Del que hom no pot fugir* (1934), *Un dia en la vida d'un home* (1934) i *Crim* (1936), que ha rebutjat posteriorment. La mateixa Rodoreda ha dit. «Tenia unes ganes fabuloses d'escriure, i poca cosa més». Únicament *Aloma* (1938), premi Crexells de 1937 i culminació d'aquesta primera etapa que podem considerar d'aprenentatge, ha estat acceptada per Mercè Rodoreda que, tanmateix, autora conscient i d'un gran rigor, la va tornar a escriure de nou de cara a una posterior edició, l'any 1969. *Aloma*, però, fou publicada en un moment particularment difícil pel país, que ben aviat Mercè Rodoreda hauria d'abandonar, semblantment a d'altres components de la seva generació.

Mercè Rodoreda i Gurguí, de petita amb el seu avi.

La guerra, doncs, destruí un món que estimava profundament en sentir-s'hi molt arrelada, un món que a *Mirall trencat* convertirà en mite.

Les primeres novel·les són interessants, malgrat ser escassament reeixides, pel fet d'anunciarnos les constants de la seva narrativa posterior, encarnadas en una estructura poc convincent, encara; ens permeten, a més, d'assistir als dubtes i a les vacil·lacions propis de l'autor que comença a escriure. De les quatre novel·les, però, n'hi haurà un parell que anuncien el camí d'*Aloma* i connecten, per tant, amb la seva producció posterior: *Sóc una dona honrada?* i *Del que hom no pot fugir*. Mentre que *Un dia en la vida d'un home* i *Crim* són atípiques i, de fet, obres mimètiques i característiques de l'època de la seva redacció, únicament. En efecte, les dues primeres se situen dintre del corrent psicològic i són protagonitzades per dos personatges femenins que inauguren, d'una manera poc convincent encara, la galeria d'heroïnes rodoredianes. Es tracta d'unes figures, una dona gran la primera, jove la segona, que tenen uns trets de caràcter similars als de la majoria de personatges joves de l'autora: sensibilitat, imaginació i, sobretot, una gran afecció per la lectura –trets que no poden deixar de recordar-nos l'autobiografia de la seva autora–. A més, ambdues han viscut una relació amorosa poc reeixida de la qual no es poden desempallegar i que palesa l'antagonisme existent entre tots dos sexes, per les característiques dels personatges masculins: egoisme, manca de sensibilitat, instintivitat pel que fa a les relacions amoroses... Aquestes relacions, el tema, de fet, de totes dues novel·les, assoleixen un particular dramatisme a *Del que hom no pot fugir*, on la seva protagonista, que es refugia en un medi rural per tal d'oblidar el seu passat –la seva pròpia condició de dona–, el troba exasperat precisament allà, la qual cosa l'empeny a la follia i al suïcidi. Mercè Rodoreda, doncs, dóna voltes a un tema que probablement la garfeix sense, però, trobar-hi de moment, la manera adequada d'expressar-lo perquè assoleixi versemblança i, sobretot, dignitat literària: la frustració de l'edat adulta femenina, enfront de la felicitat que representa la infantesa, encara propera.

Diversament, *Un dia en la vida d'un home* i *Crim* reflecteixen la influència d'altres productes de l'època: la primera novel·la es podria relacionar amb *Hi ha homes que ploren perquè el sol es pon* de Francesc Trabal i, de retop, amb el grup de Sabadell; la segona amb un gènere de moda, el policíac anglès, sobretot, i amb una obra que n'és un intent d'adaptació a Catalunya, *El collar de la Núria* de C. A. Jordana. Productes mancats d'autenticitat, aquestes dues novel·les són un divertiment sense continuïtat. Altrament, *Aloma* representa una primera fita de la producció de l'autora i el llibre aconseguí crítiques molt favorables, arran de la seva publicació. Amb un tema similar al de les dues primeres novel·les, però presentat des de la perspectiva d'una adolescent, *Aloma* inaugura, d'una manera ben convincent aquest cop, la galeria d'heroïnes rodores i, alhora, la novel·lística de l'autora. I un parell de característiques de l'escriptura d'*Aloma* hi seran constants: la poèticitat i el simbolisme.

En efecte, *Aloma* és una novel·la psicològica i ciutadana –el tipus de ficció que hom considerava pertinent–, centrada en un personatge femení que dona títol a l'obra i n'és el punt de vista dominant. El personatge es troba arrelat en un temps i en un país que Mercè Rodoreda coneix molt profundament i, per tant, hi haurà una gran versemblança en ser possiblement aquesta la seva novel·la més autobiogràfica. El tema característic d'un bon nombre de novel·les, les relacions amoroses en forma de triangle, representarà per a *Aloma* un important fracàs, el primer de la seva vida i oposarà, ja, d'una manera simbòlica dues edats: la infantesa, lligada al somni i a la felicitat, i l'edat adulta que es relaciona amb la realitat i el desencís. De fet, *Aloma* és el retrat d'una adolescent ben típica d'un temps i d'un país, una adolescent que, com acostuma a ser propi d'aquesta edat, es veu afectada de «bovarisme» i, per tant, poc preparada per a enfrontar-se amb la vida. Tanmateix, *Aloma* és una ficció que es vol realista i, per tant, la seva funció essencial serà la de desmitificar; per aconseguir-ho, inclourà a l'univers de ficció un parfil de productes de l'època que fomenten els somnis de les adolescents i enterboleixen llur visió del món: un tipus determinat de novel·les i el cinema de l'època. Pel que fa a les novel·les, s'hi esmenta *Una mena d'amor* de C. A. Jordana, intent de novel·la eròtica i, per tant, llibre agosarat en la manera de presentar les relacions amoroses lliures, que *Aloma* patirà com un càstig. D'una manera semblant el cinema, art en plena expansió i popularitat, acostumava a presentar uns mons fastuosos i brillants, que contrasten amb el d'*Aloma*, pobre i d'escassos horitzons. I, així, l'oposició serà la Figura retòrica dominant d'aquest univers de ficció, a partir, ja, del nom de la seva protagonista, un nom que palesa la voluntat de Mercè Rodoreda d'arrelar-se en una tradició clàssica i catalana. D'una manera semblant, *Aloma* es troba molt diferent i, evidentment, també la hi veu el narrador que adopta el seu punt de vista, del seu petit nucli familiar, integrat pel seu germà, Joan, la cunyada, Anna, i el petit Dani.

Joan és un home amb totes les connotacions negatives que aquest fet comporta, mentre que Anna és un personatge adult i, per tant, una figura rutinària i sense il·lusions. Únicament el nen desperta les simpaties d'*Aloma* i, de retop, les del narrador pel fet de tractar-se d'un infant i, com a tal, d'una presència sensible i imaginativa, encara.

Tanmateix, l'oposició dominant i conformadora d'*Aloma* com a trama de la novel·la, és l'existent entre *Aloma* i Robert: entre una noia somniadora i desconixedora del món i un home més gran i amb experiència. Es tracta del germà d'Anna, que arriba d'Amèrica i s'instal·la a la torre de la família per una temporada. Aquest personatge suscita les esperances d'*Aloma* que experimenta davant de l'amor un doble sentiment d'atracció i repulsió, ben característic de la seva edat. Per assenyalar el sentit progressivament negatiu i degradant d'aquestes relacions, Mercè Rodoreda fa que avancin estretament i inconfusible lligades al fil de les estacions. D'aquesta manera s'aconseguiran dues fites sempre importants en una novel·la: de l'una banda, de reflectir-hi el pas del temps, de l'altra, donar un significat especial a allò que s'hi explica –i aquesta connexió de la vida humana amb la vegetal s'ampliarà extraordinàriament en d'altres etapes de l'autora. i així, si la novel·la, temporalment, abraça només un any, aquest és un període clau i amb un significat simbòic. *Aloma* comença de fet, en un període ple d'esperances, quan l'hivern queda enrera, ja: «L'hivern ha estat trist. Tancats a casa, sense diversions, sense cap novetat». Mentre que, més endavant, la primavera, època del renaixement vegetal s'associa a l'arribada de Robert i a les esperances que aquest fet suscita en la vida d'*Aloma*. Els mesos s'escolen i entre Robert i *Aloma* es consolida un cert efecte, sobretot arran de la malaltia del petit Dani, que vetllen per torn de ni. Aquestes relacions es consumeixen plenament en una data clau, amb una llarga tradició,

sobretot popular i al bell mig de l'estiu, el dia de la revetlla de Sant Joan:

D'una setmana ençà que hom ja sent coets. Les nits són endropidores i l'aire és una delícia de respirar-lo. Robert, tot avui, s'ha mostrat més comunicatiu; un moment ha somrigut, els ulls mig clucs, li han brillat molt."

Però, a partir d'aquest moment de màxima intensitat, comencen a produir-se una sèrie d'esdeveniments de signe negatiu, associats a un temps atmosfèric cada cop més rúfol: mor el petit Dani, Joan notifica la venda de la casa i Robert se'n torna a Amèrica. Aloma, sola i esperant un fill, s'ha d'enfrontar amb un futur desolador que concorda amb l'hivern, l'època on mor el món vegetal, també: «Les cases són tancades. Vindrà l'hivern a vetllar-les. I Aloma es perd avall dels carrers com una ombra dintre la nit que l'acompanya.». I d'aquesta manera, oberta i desencisada, es clou la ficció.

Aloma, doncs, és una novel·la psicològica, centrada en el retrat d'una *novel·la* figura adolescent, una novel·la flaubertianament construïda, on cada element juga un paper precís que, a més, de manera premonitòria, acostuma a anunciar-se. Però es tracta, també, d'una novel·la simbòlica, aquí encara amb uns símbols de no gaire complexitat. I, també, d'una novel·la profundament subjectiva i, per tant poètica. Aquests trets no faran més que anar-se intensificant al llarg de la producció de l'autora. A *Aloma* els símbols dominants provenen de la realitat quotidiana i són, bàsicament, dos: la flor i el jardí d'una banda, i el gat de l'altra, que s'oposen pel que fa al seu significat. Es tracta de dos símbols dinàmics que demostren l'evolució degradant de la protagonista de la novel·la. Tanmateix, el leit-motiv d'*Aloma* és la flor, d'una manera ben pertinent en reflectir-s'hi la pèrdua de la infantesa que la virginitat o puresa representa. Per a Novalis, per exemple, la flor és un símbol de l'amor i de l'harmonia i s'identifica amb la infantesa i, també, en definitiva, amb l'estat edènic. Aloma, doncs, després d'haver perdut la seva puresa, es veu com una flor marcida: « el vestit de respatller de la cadira amb les flors que fan fàstic i ella! » Finalment, la venda de la casa amb jardí constituirà la liquidació, total i irremeiable, de la seva infantesa.

Però, si *Aloma* inaugura el registre simbòlic de la prosa de Mercè Rodoreda, també n'inicia un altre d'igualment important, el poètic, i ambdós no faran més que anar-se intensificant amb el pas del temps. La poeticitat neix d'una condensació derivada directament del subjectivisme i s'aconsegueix, preferentment, per l'al·lusió i l'elisió, amb la qual cosa es tendeix a la densitat. Tanmateix, *Aloma* és, també, la novel·la de Barcelona, d'una determinada Barcelona, que serveix de teló de fons de la història de la seva protagonista i que, sovint, hi actua com a element de contrast.

Mercè Rodoreda amb Joan Prat i Esteve.

Ja al primer capítol del llibre, una anada d'Aloma a la Rambla, és aprofitada per a indicar els llocs principals per on passa la noia i per assenyalar, alhora, el nucli vital de la ciutat, la plaça de Catalunya, amb la presència d'un element: el colom, que esdevindrà el leit-motiv de *La plaça del Diamant*. I la tècnica impressionista emprada per Rodoreda ens recorda la de Virginia Woolf a *Mrs. Dalloway* –es tracta, de fet, d'una autora molt admirada per la novel·lista catalana. I Barcelona, anirà, a partir d'ara, indissolublement lligada a la producció de Mercè Rodoreda, una Barcelona que mudarà amb el pas del temps i del tractament de la matèria narrativa. Mercè Rodoreda demostra la seva indiscutible sensibilitat, en connectar amb la gran novel·la que es feia a Europa per aquesta època, una novel·la estretament lligada amb les ciutats d'origen dels seus autors (Proust, Joyce, Woolf,...). Primera fita de la seva producció i inici de la galeria de personatges rodoredians, *Aloma* trigarà a tenir una continuació *Empesa* pel corrent de la Història, Mercè Rodoreda ha d'iniciar un exili que representarà per a l'autora un autèntic «voyage au bout de la nuit».

Per finalitzar podríem esmentar la gran cruesa amb la que l'autor narra els fets que es van produint al llarg de la trama. La foscor i la solitud també en serien dos fets característics.

Aloma és l'explicació d'una família pobre i sense gaires recursos. L'obra està dividida en dues grans parts; un abanç i un després, la infantesa i la maduresa. Aquesta serà una característica que l'autora utilitzarà més endavant en altres obres.

M'atrebeixo a dir que, Aloma, és una noia sentimental i sensible ja que reflexa sobre el paper blanc unes experiències i uns records difícils d'esborra. Hem de recordar que viu en un període de guerra i fam on tan sols un sentiment sorgeix dintre la deseparació, la tristesa

ALOMA

Mercè Rodoreda